

folklor/edebiyat - folklore&literature, 2025; 31(4)-124. Sayı/Issue - Güz/Fall
Prof. Dr. Emel Kefeli Armağanı
DOI: 10.22559/folklor.3865

Araştırma makalesi/Research article

Yaşar Kemal ve George Orwell'in Romanlarında Distopya

Dystopia in the Novels of Yaşar Kemal and George Orwell

Senem Üstün Kaya*

Öz

20. yüzyıl kurgusunda “distopya” geleneği, ilerleyen teknoloji, makineleşme, dünya savaşları ve ekonomik krizler sonucu post modern dönemde okuyucu ile buluşmuştur. İstenmeyen bir dünyada kurgulanmış olan distopik romanların amacı okuyucuları olası tehlikelere karşı uyarmak ve mevcut sistemdeki bozuklukları eleştirmektir. Siyasi yozlaşmalar, baskıcı rejimlerin birey üzerindeki etkileri, teknolojik gelişimin totaliter rejimdeki yansımaları ve kolektif bilincin önemi gibi konuları içeren distopik eserlerde amaç okuyucuyu korkutucu senaryolarla sarsarak mevcut düzeni sorgulamalarını sağlamaktır. Ancak çizilen karanlık tablonun ardında, çoğu distopik eserde, despot iktidara karşı çıkabilen devrimci bireyler de vardır ve onlar okuyucular için umuttur. Bu çalışmada, distopik geleneğin evrenselliğini kanıtlamak amacıyla farklı kültürlerle ait distopik romanların toplumsal eleştirinin içeriği ve teması açısından karşılaştırmalı bir analizi yapılmıştır. Bu kapsamda, Batı edebiyatının en önemli distopyası olan George Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*

Geliş tarihi (Received): 26-03-2025 Kabul tarihi (Accepted): 10-10-2025

* Doç. Dr. Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara-Türkiye/Assoc. Prof.Dr., Başkent University Faculty of Education Department of Foreign Language Education. efesenem@yahoo.com. ORCID ID: 0000-0001-6537-9769

ve Türk edebiyatındaki distopya örneği Yaşar Kemal'in *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* eserleri incelenmiştir. Karşılaştırmalı analiz sonucunda, farklı kültürleri yansıtsalar da Orwell ve Kemal'in alegori tarzındaki eserlerinin mevcut düzeni eleştirerek ideal toplumu göstermek adına ortak motifler içerdikleri sonucuna varılmıştır. Orwell ve Kemal yarattıkları distopyalarda halkı ezen, propaganda ve kitle iletişim araçları ile gözetleyen; bu şekilde bireylerin dillerini, tarihlerini, değerlerini ve benliklerini yok eden, insanları birbirine düşman ederek asimile eden karakterleri eleştirirler.

Anahtar sözcükler: *distopya, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca, alegori*

Abstract

By the 20th century, as a result of the advancement of technology, mechanization, world wars and economic crises, the “dystopia” tradition met with the reader in literature in the post-modern period. The purpose of dystopian novels, set in an undesirable world, is to warn readers against possible dangers and to criticize the disorders in the current system. The aim of dystopian works, which include topics such as political corruption, the effects of oppressive regimes on the individual, the reflections of technological development in the totalitarian regime, and the importance of collective consciousness, is to shake the reader with frightening scenarios and make them question the current order. However, behind the dark picture painted, in most dystopian works, there are revolutionary individuals who can oppose the despotic government, and they are hope for the readers. In this study, a comparative analysis of dystopian novels from different cultures was made in terms of the content and theme of social criticism in order to prove the universality of the dystopian tradition. Within this context, George Orwell's *Nineteen Eighty-Four*, the most important dystopia of the Western literature, and Yaşar Kemal's *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca*, an example of dystopia in Turkish literature, were examined. As a result of the comparative analysis, it was concluded that although Orwell and Kemal's works reflect different cultures, they contain common motifs in order to criticize the current order and portray the ideal society. Orwell and Kemal criticize the characters in their dystopias who oppress the people, monitor them through propaganda and mass media, thereby erasing individuals' languages, histories, values, and identities, and assimilating people by turning them against each other.

Keywords: *dystopia, Nineteen Eighty-Four, Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca, allegorical*

Extended summary

In the 20th century, utopian worlds turned into dystopian reality as a result of the advancement of technology, mechanization, the psychological and physical effects of world wars on people, economic crises and socio-political developments that accelerated all over the world after 1945. Dystopian works are the stories of individuals who have lost their identities and turned into robots due to the ideologies of the oppressive government in a pessimistic world with frightening scenarios. Although dystopia and utopia are known as opposing concepts, in

fact, the starting point of dystopias is utopias because the purpose in both types is similar: to create ideal societies where individuals are free, happy, peaceful and have equal rights.

Although written in different cultures, George Orwell's *Nineteen Eighty-Four* and Yaşar Kemal's *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* (Sultan of the Elephants and Red-Bearded Lane Ant) involve common elements and aim as political dystopian novels. In their texts, in which they criticized the totalitarian regime and imperialism, Orwell and Kemal showed the oppressive order of the administrators and how the people were oppressed without collective consciousness. The authors ironically discussed the trials of a despotic political party to build an ideal society in order to warn future societies against the dangers of such systems.

In *Nineteen Eighty-Four* and *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca*, governments seize the free will of citizens and keep them under control with various strategies. In both novels, the governments make language revolution, have people forget their history, establish new education systems, eliminate individuals' old values and force communities to accept the ideologies of a single party without questioning. These new individuals are new types of people who have lost their ability to question, have broken ties with other people and the environment, and are dependent on the system. In other words, individuals turn into robots or machines. Moreover, the oppressive order convinces people that these impositions and controls are for their own good. Rather than criticizing the corruption of the regime, the characters in both obey the government with a voluntary submission rather than a forced servitude. To realize these strategies, technology, mass media and propaganda are used in both dystopias.

Even though they reflect different cultures and societies, the starting point and aims of dystopian novels are common: the hope of establishing ideal orders where individuals live freely and with equal rights. In this study, a comparative analysis of dystopian novels from different cultures was made in terms of the content and theme of social criticism in order to prove the universality of the dystopian tradition. Orwell's *Nineteen Eighty-Four* and Yaşar Kemal's *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* (Sultan of the Elephants and Red-Bearded Lane Ant) both dealt with the social and political events of the periods they were written in ironical ways. Reflecting the ideals of universal social order in their works, the dystopias of Orwell and Kemal both evoke each other and recall the similar patterns. Additionally, Orwell and Kemal created dystopian futures by using elements such as allegory and irony to solve the economic, social and political problems of the periods and societies in which they lived. In the dystopias of Orwell and Kemal, issues such as the elimination of individuality and the imposition of collective life, the destruction of the people's past, the restriction of freedom of language and thought, the effect of political impositions on human psychology and distrust in institutions are conveyed through similar narratives. However, the novels present different endings. George Orwell portrays Winston as defeated at the end of the novel in order to show the importance of England's situation and to warn the readers to be cautious against possibility of hegemonic order. Yaşar Kemal's novel ends with the victory of the ants. Even though it is called dystopia, hell, nightmare or black utopia, writers in world literature, such as Orwell and Kemal, who aim

to enlighten the society, have always given their readers the hope that dark realities could turn into brighter futures. In modern fiction, dystopian works containing political issues and motifs are also accepted as dystopian humanism.

Giriş

Yazıldıkları dönemin, siyasal, sosyal ve tarihi değişimlerini yansıtan distopik romanlar hem okuyucuları mevcut düzen hakkında bilgilendirmeyi hem de geleceğe yönelik olası tehlikelere karşı uyarmayı amaçlayan edebi eserlerdir. Kavram olarak ilk kez, John Stuart Mill tarafından 1868 yılındaki parlamento konuşmasında kullanılan (Ülger, 2018: 12) distopya, “ütopya karşıtı, ütopya kavramının karşısında duran, ters ütopya” (Bezel, 1984: 5). Yunanca zor anlamına gelen “dus/dys/dis” (kötü veya hastalıklı) ve “topos” (yer) kelimelerinden üretilmiş olan “distopya” “kakatopya” (Kumar, 2005: 172); cennete karşılık cehennem (Claeys, 2017: 4); “kâbus” (Düzgün, 2011: 4); “yeryüzü cehennemleri” (Urgan, 1984: 94); “antiütopya”, “karşı ütopya”, “karabasan” (Ziyalan, 1993: 12); “kara ütopya” (Akkoyun, 2016: 34) veya “negatif ütopya” (Akatl, 1995: 22) olarak da adlandırılır. Kaos, felaket ve korku senaryolarından oluşan distopya, ideal toplum düzeni ve umudu simgeleyen Thomas More’un *Utopia* (1516) eserine benzer şekilde, post modern edebiyatta, okuyucuya alternatif bir dünya sunar.

Teknolojinin ilerlemesi, makineleşme, dünya savaşlarının insanlar üzerindeki psikolojik ve fiziksel etkileri, ekonomik krizler ve 1945 sonrası tüm dünyada ivme kazanan sosyo-politik gelişmeler sonucu ütopyik dünyalar distopik gerçekliğe dönüşmüştür. Böylece, modern dönem yazarlarının aksine, postmodernist sanatçılar, karamsar ve umutsuz bir gelecek yaratmışlardır: “20. yüzyılın ilk yarısı, insanı, umuttan daha çok umutsuzluğa, özgürlükten korkuya ve ütopyadan distopyaya sürüklemiştir. Hâkim olan düşünceye göre, faşizmin ve totalitarizmin sonunun gelmesiyle daha özgür bir düzene ulaşılması muhtemeldi. Ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısı, insanı, bir başka distopyayla karşı karşıya bırakmıştır” (Ağkaya, 2016: 39). Distopya ve ütopya birbirine zıt kavramlar olarak bilinse de aslında, distopyaların çıkış noktası ütopyalardır. Cioran (2017: 85) ütopya ve distopya arasındaki bağı şu şekilde özetler: “...ütopya için mükemmeliyet olan şey bizim için kutsurdur; onun kuruntuları bizim belalarımızdır”. Bir başka deyişle, bir ütopyik romanı distopik algı ile okumak mümkündür çünkü distopya, ütopyanın oluşturduğu dünyadan türer ve kendi evrenini kurar (Kumar, 2005: 415-419).

Örtülü eleştiri yapmayı amaçlayan ütopyik eserlerde iyi ve güzel idealize edilirken distopik eserlerde melankolik, kaotik ve felaket senaryoları ile resmedilen hayali dünya sayesinde okuyucu uyarılır (Theis, 2009: 2). Ütopyada, insanın gücüne ve potansiyeline inanç vardır ve bu güç sayesinde mükemmel ve evrensel bir dünya kurulabilir. Distopyada ise istenmeyen ve korkulan bir gelecek hâkimdir. Genellikle fantastik kurguyu çağrıştıran distopik romanlar, özellikle 20. yüzyılda, siyasal konular ve siyasi motifler içerdiğinden distopik hümanizm olarak da benimsenmiştir. Olay örüntüsünde toplumsal yapının içinde pasif bir direniş, kaçış veya iç ayaklanma hâkimdir ve distopyalar mutluluk vaat etmez-

ler. Geçmişteki umut vaat eden ütöpik kurgular, yerini, ezilen sınıfların mücadelesi, halkı sefalet ve köleliğe sürükleyen baskıcı yönetim, totaliter rejim altında gözetlenen kitleler ve teknoloji ile makineye dönen bireylerin tükenişine bırakmıştır. Demokrasi, ilim, sosyalizm, eşitlik ve insan hakları gibi önemli ilkeler, distopik romanlarda cehennemi yaratan güçler olarak okuyucunun karşısına çıkar (Kumar, 2006: 187-188). Distopik kurguda asıl amaç okuyucuyu korkutucu senaryolarla sarsmak ve mevcut rejimleri eleştirmektir. Bu amaçlar doğrultusunda, toplumsal bozukluklar, ezilen sınıflar, despot yönetimler, teknolojinin yıkıcı etkisi, baskılanan karamsar bireyler (Nowotny, 1984: 15), bozulan aile yapısı, salgın hastalıklar ve kaybolan kolektif bilinç hemen her distopyada bulunur.

Distopyalarda aktarılan kâbus senaryoları olarak yaratılan fantastik dünyalarda, yazar, ideolojinin önemi, güç ve baskı yönetiminin acısı ve bastırılan bireyselliklerin sonucunu yansıtır (Nowotny, 1984). Distopik romanlarda “siyasi yozlaşma, kadın haklarının yok edilmesi, yabancılaşma, totaliter yapı, bürokrasi, toplumsal tabakalaşma, teknolojik ve sosyal konular” öne çıkarılır (Ülger, 2018: 13). Karakterler, manipülasyonlar, zihin kontrolü, ilaçlar, kitle iletişim araçları, teknolojik aletler ve hipnoz aracılığı ile denetim ve kontrol altına alınır ve yazarlara göre, asıl korkutucu olan bu sosyal düzeni normal görmeye başlayan vatandaşlardır. Çoğu distopyalarda, baskıcı düzene ve despot iktidara karşı çıkabilen devrimci ve aydın bireyler de vardır ve onlar okuyucu için umuttur.

1. Batı edebiyatı ve Türk edebiyatında distopya

20. yüzyılda Charles Darwin’in evrim teorisi, Sigmund Freud’un psikanalizi, Albert Einstein’ın görecelik teorisi, Karl Marx’ın sosyalizm söylemleri ve Friedrich Nietzsche’nin varoluşa dair savları Batı edebiyatını etkisi altına almış ve modern toplumlarda köklü değişimler başlamıştır. Distopyalarda, bu sebeple, hem karamsar mevcut tabloyu tasvir eder hem de mevcut iktidarın siyasal kusurları eleştirmeyi amaçlar ve kâbus senaryolarının amacı toplumları aydınlatıp daha iyi bir gelecek arayışına yönlendirmektir.

Ayrıca, Batı kültüründe İkinci Dünya Savaşı ve Sanayi Devrimi sonucu ortaya çıkan ve “Hitler dönemi Almanya, Mussolini dönemi İtalya ve Stalin dönemi Rusya’da uygulanan siyasal rejimlerin ortak niteliklerini açıklamak için” (Çetin, 2002: 12) kullanılan totalitarizm, birçok Batı edebiyatı yazarının distopya eserlerinde eleştirdiği sosyolojik bir olgu olmuştur. Batı edebiyatındaki distopik romanlarda, bu bağlamda, devlet-siyasi parti ve ideoloji üçgeninde kontrol sistemi ile halkı esir alan totalitarizm eleştirilirken, adalet, eşitlik ve özgürlük kavramlarının önemi de ön plana çıkarılmıştır. Kendisi de sosyalist olan Orwell gibi birçok yazar, totaliter despotluk, bürokrasinin elindeki toplumsal düzen, mevcut siyasi yapı ve kitle iletişim araçları ve teknolojinin kara yüzü gibi konulara dikkat çekmek adına distopyalar “siyasal kurgu” olarak okuyucunun karşısına çıkmıştır.

H. G. Wells’in *The Time Machine* (Zaman Makinesi) (1895), Yevgeni Zamyatin *Biz* (Mıy) (1920), Jack London’ın *The Iron Heel* (Demir Ökçe) (1908), Aldous Huxley’in *The Brave New World* (Cesur Yeni Dünya) (1932), George Orwell’in *Nineteen Eighty-Four* (Bin Dokuz Yüz Seksen Dört) (1949), Ray Bradbury’nin *Fahrenheit 451* (1953), William Golding’in *Lord of the Flies* (Sineklerin Tanrısı) (1954) eseri, Anthony Burgess’in *A Clockwork Orange* (Otomatik

Portakal) (1962), David Lloyd'un *V for Vendetta* (1982-1988) ve Jose Saramago'nun *Körlük* (Blindness) (1995) eserleri baskıcı yönetimler, salgınlar, totaliter rejim, nükleer savaş ve insanın duyarsızlaşması gibi temel meseleleri işleyen distopya örnekleri arasındadır.

Bilim kurgunun yaygın bir tür olmasına kadarki dönemde Türk edebiyatında distopik roman sayısı az olsa da (Türkeş, 2005: 86), 1980 sonrasında yazılan distopyalar ütopyalardan daha fazladır (Küçükcoşkun, 2006: 41-50). Türk edebiyatında distopya geleneği 1950lerden sonra “geleneksel devlet ideolojisinden bir uzaklaşmanın, daha doğrusu resmî ideolojiye yabancılaşmanın ifadesi” (Cengiz 2015: 51) olarak ortaya çıkmıştır. Çetin Altan'ın *2027 Yılı'nın Anıları* (1982), Cüneyt Arcayürek'in *Ku-De-Ta'sı* (1985), Tahsin Yücel'in *Gökdelen* (2006) adlı eseri, Âdem Şenel'in kadın erkek eşitsizliğini eleştirdiği *Teleandregenos Ütopyasında Evlilik Hayatı* (1968) ve *Ozmos Kronos* (1993) eserleri, Cem Akış'ın gizli örgütlerin iktidara gelmeye çalıştığı *Olgunluk Çağı Üçlemesi* (2001), kötü bir gelecek beklentisine karşı insanları uyarmak amacıyla yazılmış Zülfü Livaneli'nin *Son Ada* (2009) romanı, Alev Alatlı'nın *Kâbus* (1999) ve *Rüya* (2001) eserleri ve Yaşar Kemal'in *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* (1977) distopya geleneğinde yazılmış romanlardır.

Farklı kültürleri ve toplumları yansıtsalar da distopik romanların çıkış noktası ve amaçları aynıdır: bireylerin özgürce ve eşit haklara sahip olarak yaşadığı ideal düzenlerin kurulması umudu. Bu sebeple, bu çalışmada, distopya geleneğinin evrenselliğini kanıtlamak için George Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* ve Yaşar Kemal'in *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* adlı iki siyasi distopya örneği karşılaştırmalı analiz çerçevesinde incelenmiştir. Bahsi geçen iki romanın karşılaştırma amaçlı seçilmesinin belirgin sebepleri vardır. Yaşar Kemal yaşadığı dönemin ve toplumun sosyal ve siyasi olaylarını cesurca ele almıştır. 20. yüzyıl Türkiye'sinde, eserlerinde yoksulluk, köy hayatı, işçi sınıfının mücadelesi, toplumsal sınıflaşma ve sömürü düzeni üzerinde durmuş kıymetli bir Türk aydınıydı ve eserleri üzerine günümüzde bile hala birçok çalışma yapılmaktadır. Benzer şekilde, İngiliz yazar George Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* eseri dönemin politik ve sosyal dönüşümlerini yansıtan ansiklopedi niteliğindedir ve günümüzde bile hala sinema, tiyatro ve farklı sanat dallarında uyarlaması yapılmaktadır. Evrensel toplum düzeni ideallerini eserlerinde yansıtan Orwell ve Kemal'in romanları hem birbirini çağrıştırmakta hem de her yüzyıl için geçerli konuları ve toplumsal endişeleri sunmaktadır. Ayrıca, Orwell ve Kemal, yaşadıkları dönem ve toplumlardaki ekonomik, sosyal ve politik sorunları alegori ve ironi gibi unsurlar kullanarak distopik gelecekler yaratmışlardır. Orwell ve Kemal'in distopyalarında, bireyselliğin ortadan kaldırılışı ve kolektif yaşamın dayatılması, halkın geçmişin yok edilmesi, dil ve düşünce özgürlüğünün kısıtlanması, siyasi dayatmaların insan psikolojisindeki etkisi ve kurumlara güvensizlik gibi konuları benzer anlatılarla aktarılmıştır. Eserlerin karşılaştırmalı analizine geçmeden önce yazarları ve olay örgülerini hatırlatmak uygun olacaktır.

2. Yaşar Kemal ve George Orwell'in eserleri

Türk edebiyatında köy roman geleneğinin öncü isimlerinden biri olan Yaşar Kemal (1923-2015), eserlerinde ezilen köylü ve tarım işçilerinin baskıcı yönetime karşı verdiği mücadeleyi konu olarak benimsemiştir. Benimsediği ideolojiyi farklı üslubu ile efsane, mit ve hikâyelere

de aktarmış olan yazar (Tekşan, 2021: 306) *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* (1977) eserinde de iktidarı ve idari sistemdeki yanlışlıkları eleştirmiş ve kolektif bilincin gücünü vurgulamıştır. Kemal, *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* eserini çocuklar için yazdığını ancak hikâyenin yetişkinlere daha çok hitap edeceğini (Çiftlikçi, 1993) vurgulamıştır.

Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca romanı, hüdhüd kuşlarının lideri olan ulukepezin filler sultanına karınca diyarındaki karıncaların çalışkanlığı övmesi ile başlar. Sultanın emri ile karıncaları yedi ay gözlemleyen ulukepez, döndüğünde karıncaların diyarını ütopyik bir cennet olarak tasvir edince Filler Sultanı, bu çalışkan türün kendi emrinde çalışmasını ister. Karıncalara karşı savaş açan Filler Sultanı amacına ulaşır ve filler karınca diyarını yerle bir eder. Hayatta kalan karıncaları yanına alan sultan, karıncalardan kendisine bir sırça köşk yapmalarını ve tüm ihtiyaçları için çalışmalarını ister. Mesleği demirci olan kırmızı sakallı topal karınca sultanın zulmüne dayanamaz ve kaçır. Filler Sultanı ve hüdhüd kuşları çeşitli manipülasyon yöntemleri ve propagandalar ile karıncaları sindirmeye başlar. Saraydan sonra zümrüt ve yakuttan kendisine taht yaptıran Filler Sultanının isteklerinin ve zulmünün sonu gelmez. Karıncalar, köle gibi çalışıp sultanın yiyecek ambarlarını ağzına kadar doldurmak için gece gündüz çalışır, bir lokma yiyecek için filler sultanına muhtaç kalırlar. Filler sultanı, karıncaları asimile etmek için farklı yöntemler geliştirir. Karıncalar filce öğrenmeye ve eğitim veren fil okullarına devam etmeye zorlanır ve filler sultanına yaranmak için birbirini öldürmeye başlarlar.

Televizyon, medya ve borazan gibi araçlarla beyinleri yıkanan karıncalar tembel, uyuşuk ve filler gibi bütün gün sırtlarını ağaçlarda kaşıyan etkisiz yaratıklara dönüşürler. Üstelik karıncalar artık birer “fil” olduklarına inanmaktadırlar. Bu sırada, kırmızı sakallı karıncanın isyana hazırlandığından korkan filler sultanı, aç kalan karıncalara kırmızı sakallı karıncanın ölüsünü getirene yiyecek vaadinde bulunur. Kırmızı sakallı karıncayı bulamayan karıncalar, güçsüz sarıca karıncaların sakallarını kırmızıya boyayıp sultana teslim etmeye başlarlar. Kırmızı sakallı topal karınca saklandığı dağda diğer kırmızı sakallılarla birlikte filler sultanına karşı savaşa hazırlanmaktadır. Bu sırada tüm dünyada eski bir karınca türküsü yankılanmaktadır ve karıncalar geçmişlerini hatırlamaya başlarlar. Tüm karıncalar birleşme çağrısı ile fillerin zulmüne karşı birlik olurlar ve bütün kentlerde toprağın altını oymaya başlarlar. Toprağı oyma işlemi bittiğinde, kırmızı sakallı topal karınca sultanın karşısına çıkar ve meydan okur. Filler sultanı karınca diyarının yıkım emrini verir ancak filler yolda yerin altına düşerek oyulan toprakların altında can verirler. Filler sultanının sarayının toprağı da göçer ve filler sultanı da ölür. Romanın sonunda karıncalar “yeryüzünün bütün karıncaları birleşince” sloganlarıyla bağımsızlıklarını kutlarlar.

İngiliz yazar George Orwell (1903-1950), eserlerinde 20. yüzyıl Batı dünyasındaki totaliterlik tehlikesini, savaş sonrası sosyo-politik yozlaşmaları ve baskıcı idari toplulukların işçi sınıfına zulmünü konu almıştır. Orwell’in komünizm ve baskıcı düzene karşı tepkisinin sebebi İspanya Savaşı’ndaki kişisel tecrübelerine (Bloom, 2007) ve totaliter rejime karşı nefretine (Bounds, 2009: 27) dayanmaktadır. Orwell’in distopik romanının başarısının ardındaki diğer bir neden de siyasi deneyimleridir. Burma’da Hindistan İmparatorluk Polisi’nin bir üyesiyken devlet gücünün yol açtığı zulüm ve vahşetlerine maruz kalan Orwell, emperya-

lizmi insanların uzak durması gereken bir hüküm olarak görmüş ve ezilen tarafı savunmak (Bloom, 2007: 68) amacı ile kaleme aldığı *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, bu bağlamda, Batı edebiyatındaki en önemli distopik romanlardan biridir.

Orwell'in distopyası *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* adlı eserinde yaşadığı dönemdeki şartları eleştirmek adına savaş sonrası İngiltere'nin durumunu tasvir etmiştir (Wadhams, 1984: 153). Romanın merkezinde, totaliter siyasal sistemin kitle iletişim araçları, denetim ve baskı araçları ve medya yolu ile halka uyguladığı tahakküm vurgulanmaktadır. Orwell, eserde, Sovyetler Birliğindeki Stalin ve Almanya'daki Hitler dönemlerine atıfta bulunarak, totaliter ve despot rejimin insanların hayatlarını nasıl etkileyebileceğini kurgulamıştır.

Romandaki olaylar, 1984 yılında, eserde bahsedilen üç büyük devletten biri olan Okyanusya'da geçmektedir. Okyanusya, Avrasya ve Doğu Asya ile savaş halindedir ve tüm halk despot bir parti ve başındaki "Büyük Birader" tarafından yönetilmektedir. Okyanusya, her iki devletle de savaştadır. Gazete, dergi, kitap ve diğer kitle iletişim araçları ile sürekli denetim ve kontrol altında tutulan Okyanusya halkının beyni yıkanmıştır ve halk korku içinde yaşamaktadırlar. Okyanusya'da, Doğruluk Bakanlığı (haber, eğlence, eğitim ve sanat ile uğraşan), Gerçek Bakanlığı (haber, eğlence, eğitim ve güzel sanatlar), Barış Bakanlığı (savaşlarla ilgilenen), Sevgi Bakanlığı (yasa ve düzenden sorumlu) ve Varlık Bakanlığı (ekonomi) adlı beş tane bakanlık bulunmaktadır (Orwell 2019: 14). Romanın başkışisi Gerçek Bakanlığında memur olan Winston Smith haber merkezinde çalışmaktadır.

Okyanusya'nın tek partisi İngiliz Sosyalist Parti (INGSOS'un) en güçlü karakteri Büyük Birader sadece ekranlarda ve posterlerde görünür. Büyük Birader'in baskıcı yöntemlerinden rahatsızlık duyan, Nefret Haftası etkinliğindeki vatandaşların nefret söylemlerinden etkilenen ve çalıştığı binadaki "Savaş barıştır", "Özgürlük köleliktir" ve "Cahillik güçtür" sloganlarından bıkan Winston bir gün odasındaki kör noktada not defterine "KAHROLSUN BÜYÜK BİRADER" (Orwell, 2019: 28) diye yazar. İsyan eden vatandaşları yakalayan ve cezalandıran Düşünce Polisinden korksa da günlüğüne düzenli olarak yönetimdekileri eleştirdiği yazılar yazmaya devam eder. Otoritenin halkı manipülasyon, propaganda ve söylemler bastırması devam etmektedir ve toplumun kontrolü için panoptikonun farklı bir versiyonu olan bir araç kullanılmaktadır. Vatandaşlar evde, sokakta ve iş yerinde sürekli gözetlenmektedir. Tüm iletişim kanallarına hâkim olan Büyük Biraderin isteğine göre haberler değiştirilmekte ve halk uyutulmaktadır: "Büyük Birader'in Günlük Emrinin, Times'ın 3 Aralık 1983 tarihli sayısındaki haberi son derece yetersiz, üstelik var olmayan kişilere göndermelerde bulunuyor. Tümünü yeniden yaz ve taslağını dosyalamadan önce bir üst yetkiliye göster" (Orwell, 2019: 55). Bu düzene karşı çıkanlar düşünce polisi tarafından terörist olarak ilan edilir ve 101 numaralı odada hapsedilir.

Winston, Julia'ya aşkını bile saklamak zorunda kalır ve Emmanuel Goldstein'in kurmuş olduğu örgüte dâhil olup kendi gibi düşünen O'Brien ve Julia ile isyana katılmaya karar verir, yakalanır ve 101 numaralı odaya götürülür ve ağır işkencelere maruz kalır. Polislerden biri olan O'Brien, Winston'ı kafasını en büyük korkusu olan fareler ile aynı kutuya koymakla tehdit eder. Winston, Julia'ya olan sevgisinden de vazgeçer ve serbest bırakılır. Aynı Winston değildir: işkenceler sonucu saçları ve dişleri dökülmüş, yalnız ve korkak bir adama dönüş-

müştür. Bir gün Julia ile karşılaşır ve her ikisi de birbirlerine ihanet ettiklerini itiraf ederler. Roman, televizyon ekranından, Okyanusya'nın, Afrika'da zafer kazandığı haberini duyan Winston'un bundan gurur duyması ve Büyük Biraderi artık sevdiğini anlaması ile son bulur.

3. Yaşar Kemal ve George Orwell'in eserlerinde distopik başkaldırı

3. 1. Totaliter rejimler

George Orwell ve Yaşar Kemal'in romanlarının distopya geleneğine örnek olmalarının yanında, eserlerdeki ilk benzerlik siyasi distopya ve distopik hümanizm örnekleri olmalarıdır. Yazarlar, distopya geleneğini, yaşadıkları dönemin sosyo-politik koşullarını eleştirmek ve toplumsal farkındalık yaratmak amacıyla kullanmışlardır. *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* batılı devletlerin emperyalist tuzaklarını, Türk toplumunda savaş sonrası Batı emperyalizmi etkilerini ve hegemonyanın tehlikelerini bir çocuk masalı anlatır gibi ele almıştır. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* distopyasında, Orwell İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'ndeki komünist rejimi, İngiliz sosyalizminin Londra'daki profilini, ekonomik çalkantıları, dünyadaki soğuk savaşları ve komünizm dalgalarını eleştirmiş ve okuyucuyu aydınlatmak için kurgulamıştır (Wadhams, 1984: 153). Orwell'in romandaki en keskin eleştiri totalitarizme karşıdır:

Hitler dönemi Almanya, Mussolini dönemi İtalya ve Stalin dönemi Rusya'da uygulanan siyasal rejimlerin ortak niteliklerini açıklamak için kullanılan ve devlet ve toplumu bir ve bütünlük içerisinde birbirine eklemlen, birbiriyle uyumlulaştıran ve ortak bir dünya görüşünü topluma dayatan bir siyasal sistem[dir].” (Çetin, 2002: 12)

Bir başka deyişle, Orwell, gelecek toplumları bu yönetim şeklinin tehlikelerine karşı uyarmak adına despot bir siyasi partinin ideal toplum inşa etme çabalarını ironik bir şekilde ele almıştır.

Orwell ve Yaşar, parti yöneticilerinin ideolojileri doğrultusunda kurulan toplumlarda, bireylerin nasıl robotlara dönüştüğünü ve hegemonya düzeninin nasıl “toplumsal akıl tutulması durumu” (Çoban 2016: 120) yarattığını benzer şekilde okuyucuya gösterirler. *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* romanında filler sultanı çalışan karıncalara baskı yaparak onların üretkenliğini kendi refahı için kullanır: “Bütün karıncalar birikip bana bir sırça saray yapacaksınız. Sırça saray şu dağın tepesinde olacak, dünyanın öteki ucundan da gözükecek” (Kemal, 1983: 20). Distopik romanlarda karşılaşılan halkın iktidar tarafından kullanılması Kemal'in romanın da çıkış noktasıdır. Fil Sultanının organizasyonu sayesinde karıncalar nadiren sorgular. Karıncaları kontrol etmek ve yönetmek için filler sultanı propaganda ve kitle iletişim araçlarını kullanır. Halk, karıncalar, itaat etmedikleri takdirde aç kalacaklarından korktukları için sultanın kurduğu ödül ve ceza sistemine razı olurlar. Sisteme karşı gelen veya isyan edenlerin öldürüldüğünü gören karınca topluluğu, bu sebeple, filler sultanına sonsuz bir bağlılık ve sorgusuz bir uyum sergilerler. Tek tip ve istikrarlı bir yönetim şekli kuran filler sultanı, karıncaların özgür iradelerini de ele geçirir ve karıncalar sultanın kendilerine verdiği azıcık yiyeceği bir lütuf olarak görmeye başlar.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında da sürekli propagandaya maruz kalan, birbirine düşen ve nefret söylemlerinden beslenen Okyanusya halkı, Büyük Birader yönetimi tarafından ele geçirilmiş ve baskı ile kontrol altına alınmışlardır: “Her katta, asansörün tam karşısından asılmış olan posterdeki kocaman yüz duvardan ona bakıyordu. Resim öylesine yapılmıştı

ki, gözler her davranışınızı izliyordu sanki. Posterin altında, BÜYÜK BİRADER'İN GÖZÜ ÜSTÜNDE, yazıyordu” (Orwell, 2019: 11). Orwell siyasal karanlık bir düzen çizerek insanları totaliter rejim ve baskıcı yönetime karşı uarmayı amaçlar: “Metnin temeli, devletin nihai güç kaynağı olduğu, tüm bireysellik ve kişilik biçimlerinin kriminalize edildiği bir distopya dünyası sunmaktadır” (Turner, 2004: 133). Yaşar Kemal'in alt metinde aktardığı otoriteyi sorgulamadan kabul etme durumu Orwell'in distopyasında bireylerin Büyük Birader'in emirlerini sorgulamadan kabul edişlerinde görülmektedir.

Otoritenin halk üzerindeki egemenliğini sürdürmek ve halkın sorgusuz sualsiz her emre uymasını sağlamak için kurulan hegemonya düzeninin her toplumda benzer stratejileri olduğu gibi Orwell ve Kemal'in distopyalarında da baskıcı düzenin aynı stratejileri uyguladığını söylemek doğru olacaktır. Her iki metinde de yönetimin temel stratejisi, halkın geçmiş ve benlik bilincini silerek ideolojik bir homojenlik yaratmaktır. Kurumları yeniden düzenleyen ve var olan düzeni değiştiren yöneticiler ideolojileri için halkın dilini değiştirirler, yeni eğitim sistemi kurarlar, eski değerleri ortadan kaldırarak insani duyguları yok ederler ve sonuçta halk tek partinin ideolojilerini sorgulamadan kabul eder. Bu yeni bireyler, düşünme yetilerini kaybetmiş, diğer insanlar ve çevre ile bağları koparmış ve sisteme bağlı yeni insan tipleri, yani makine diyebileceğimiz varlıklardır. Üstelik baskıcı düzen insanlara bu dayatmaların ve kontrollerin kendi iyilikleri için yapıldığına ikna eder. İki romanlardaki karakterler, rejimin bozukluğunu eleştirmek yerine zoraki bir kölelikten çok gönüllü bir teslimiyet ile yönetime itaat eder.

Orwell'in distopyası *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanında, Büyük Birader'in önderliğindeki İngiliz Sosyalist Partisinin ilk icraatlarından ilki dil devrimidir. Romanda, eski dil yasaklanmış ve “Yenisöylem” adı altında bir dil geliştirilmiş ve Okyanusya'nın resmi dili olarak kabul edilmektedir. Yenisöylem'in amacı İNGSOS'un aleyhinde olabilecek kelime grubunu seçmek ve insanların düşüncelerini kontrol etmektir. Bu sayede, parti bireylerin düşünce ufkunu daraltır ve olası bir direnişi engeller. Dil devrimi ile vatandaşların geçmişi ile bağları koparılmış ve insanların düşünceleri manipüle edilmektedir. Eski dile ait söylemler ve duygudüşünce ifadeleri yasaklanmış ve kişilerin kullanabileceği sözcük sayısı azalmıştır. Romanda “iyi” kelimesinin zıttı olarak “kötü” yerine “iyiyok” (Orwell, 2019: 62) kullanılırken bireylerin zorunlu olarak çalıştırıldığı kamplara “keyifkamp” denir (Orwell, 2019: 331). Ayrıca, “iyidüşün, Barbak, prolbesi, sekssuç, keyifkamp, İngsos, ruhduyum, düşünpol” (Orwell, 2019: 331) gibi yeni türetilmiş anlamsız kelimeler de yeni dile eklenir. Bireylerin kelime dağarcığının küçültülmesinin bir sebebi de onların düşünce yetisini kısırlaştırmaktır. Sadece dilleri değil düşüncelerini bile kontrol eden yönetim, bireyleri işkence ve ceza ile korkutmaktadır:

Hileyi ortaya koymakta hiçbir güçlük çekmediği gibi, kendini bu hileye kaptırma tehlikesi de yoktu. Yine de, bunun kendisi tarafından düşünülmemiş olması gerektiğini fark ediyordu. Tehlikeli bir düşünce belirir belirmez, zihin kör bir nokta oluşturmalıydı. İşlem kendiliğinden, içgüdüsel olmalıydı. Buna Yenisöylem'de suçdurdurum diyorlardı. (Orwell, 2019: 300)

Yönetim hem anlamsız yeni kelimeler üretmekte hem de eski dile ait tüm belgeler ve tarihi kaynakları imha ederek vatandaşların hafızaları bulandırmaktadır. Ülkenin iktidar partisinin gereksinimlerine göre Gerçek Bakanlığınca yeni bir tarih yazılmış ve bugünü geçmişle kıyasla-

yamayan halk, belleğini yitirmiştir. Okyanusya’da 1960’tan önce basılmış bir kitap yoktur, tarihin bile akışı durdurulmuş ve halkın geçmişle tüm bağları koparılmıştır. Bu sayede, Okyanusya halkı içinde bulundukları durumun iyi olduğuna inandırılmıştır: “Geçmişi “denetim altında tutan, geleceği de denetim altında tutar” (Orwell, 2019: 45) düşüncesiyle, iktidar kendini güvence altına almıştır. Tarihini ve dilini unutan vatandaşların aralarındaki sevgi bağı da zamanla kopar ve partiye bağlılık tek yaşam biçim olur. Tüm medya organları yöneticilerin kontrolündedir ve Büyük Birader’in isteği doğrultusunda haberler değiştirilip halk kandırılmaktadır.

George Orwell’in kurgusunda ceza-ödül sistemine dayalı bir eğitim vardır. Okyanusya halkı her sabah tele-ekrandan mecburi jimnastik dersleri ile güne başlarlar: “Kadın, “Kolları бүкүн ve uzatın!” diye gürlledi. “Benim gibi yapacaksınız. *Bir*, iki, üç, dört!” (Orwell, 2019: 42). Zorunlu spor derslerinden kaçmaya çalışan Winston, tespit edilir ve tele-ekrandaki öğretmen sinirlenir: “Smith!” diye bağırdı şirret bir sesle. “6079 Smith W! Evet, sen! Biraz daha eğilir misin, lütfen! Bence daha iyisini yapabilirsin. Kendini vermiyorsun ki. Az daha eğil, lütfen!” (Orwell, 2019: 47). Benzer şekilde, *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* distopyasında, baskı altında tutulan karıncaların asimile edilmesi ön plandadır. Otoriter sistem ve baskıcı filler sultanı ve yöneticiler, karıncaların diline, inanışına, yaşam biçimine ve tüm değerlerine de müdahale ederler:

Şimdi dinle beni ulukepez kardeşim,” dedi. “Zinhaaar, ilk işimiz karıncalara filceyi öğretmek olacak. Karıncaların kendi dilleri yoktur, varsa da yetersizdir, anladın mı? Varsa da üç beş sözcüktür. Üç beş sözcükle de bu dünyada yaşanmaz. Dünyada bir tek dil vardır o da fil dilidir. (Kemal, 1983: 51-52)

Karıncaların öz kimliklerini unutturmak için onların dilini değiştiren filler sultanı birlik duygusunu zedelemek için karınca türlerini birbirine düşman eder. Orwell’in distopyasında uydurulan anlamsız kelimeler gibi Kemal’in anlatısında da “filce” adı altında yeni kelimeler türetilir. Üstelik karıncalar fil olduklarına inandırılır ve tembel yaratıklara dönüşler: “Her karınca bir fildir... Bunu günde yüz kere söyleyeceksiniz. Böyle söyleye söyleye belki siz de fil olursunuz, olmazsanız bile kendinizi sonunda fil olmuş, hiç olmazsa fil kadar olmuş görürsünüz” (Kemal, 1983: 46-47). Karıncaları kandırmak için fil sultanı eskiden kendilerinin de karınca olduğunu ve “sonsuz bir çaba” (Kemal, 1983: 83) ile file dönüştüklerini söyler. Buna inanan karınca topluluğu sultana inanır ve gururla boyun eğlerler çünkü onlar da artık “Filkar, karfil” (Kemal, 1983: 84) olmuşlardır.

Yaşar Kemal’in distopyasında da hatıralarından silinen karıncalar, romanın sonuna doğru eski bir karınca türküsünü duyduklarında geçmişlerini hatırlamaya başlarlar. Bütün karıncalar bu birleşme çağrısına kulak verir ve fillerin zulmüne karşı birlik olurlar: “Yeryüzünün bütün karıncaları birleşiniz” (Kemal, 1983: 212). Bu kolektif ezgi, karıncaların bastırılmış belleğini uyandırır ve onları direnişe yönlendirir. Karıncaların azminden korkmaya başlayan fillerin gözlerine uyku girmez olur:

Dünyanın bu delirmiş çağı da bu alçalmış, bu obur, bu bencil çağı da geçecek... Neydi bu kadar çaba, bu kadar bencillik, alçalma, zulüm, işkence? Delirmişlerdi bu filler... Karıncaları karınca kadar bile görmüyorlardı ya, gene de korkudan gözlerine uyku girmiyordu... Ambarları yüz yıllık yiyeceklerle, hazineleri bin, on bin yıl yetecek kadar altınla dolu olmasına karşın, yarın aç kalacaklarmış gibi korkuyorlardı. (Kemal, 1983: 206)

Bu bölümde, Yaşar Kemal okuyucularına sömürü yönetiminin tehlikesini aktarırken bir yandan da daha iyi bir gelecek için umut verir.

İdeolojik hedefleri için kullanılan yöntemlerin en başında eğitimin şekillendirilmesinin geldiği evrensel olarak kabul gören bir gerçektir: “toplumda egemen ilişkileri doğrudan veya dolaylı olarak üreten bu araçların içinde eğitimin rolü çok önemlidir” (Gök, 1999: 2). Siyasi sistemin başında olan yöneticiler, bu bağlamda, öncelikle toplumun eğitim şeklini ve içeriğini değiştirir. Üstelik bunu ezilen kısmın kendi tercihi ve iyiliği şeklinde yapmaktadırlar (Gök, 1999: 1). *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* romanında, fil okullarının açılmasının en önemli nedeni karıncaları asimile etmek ve onlara “eskiden karıncaların fil oldukları ancak tanrı tarafından cezalandırıldıkları” fikrini aşılaktır. Çok çalışıp sultana hizmet ettikleri takdirde, tekrar fil olabileceklerine inandırılan karıncaların beyni fil okullarında yıkanır. Filler sultanının hühdüd kuşuna verdiği emirlerden biri de şu şekildedir:

Karınca ülkelerinde bizden yana olanlarla bir örgüt kurmak, günü gününe karıncalardan haber almak, karıncaların soluklarını bile dinlemek en can alıcı bir iştir. Her işin başı budur. Bu içten örgütlenme, çürütme işini ele alırsak, insanlar buna beyin yıkama diyorlar, karıncaların beyinlerini yıkayabilirsek, onlara karıncalıklarını unutturabilirsek, her şeyi kazandık demektir. Bu düzen kıyamete kadar sürer, siz de biz de karıncaların sırtından, onların alın terleriyle cennet bir dünya yaşarız, değil mi? (Kemal, 1983: 40)

3. 2. Gözlem mekanizmaları

Romanda, Orwell’in distopyasında olduğu gibi, iktidar sahipleri denetim, yönetim ve asimilasyon hedeflerine gelişen teknoloji sayesinde ulaşırlar. Halkı kontrol edebilecek en etkin örgütler olarak kabul edilen kitle iletişim araçları ve propagandalar totalitarizmin vatan-daşlara karşı kullanabileceği en büyük silahlardır (Friedrich ve Brzezinski, 1965: 17). Yazılı ve görsel basın aracılığıyla yönetimdekiler devrimin yüceliğini anlatmakta ve isyan edenlerin ibretlik hikâyelerini göstermektedirler. Kemal ve Orwell’in romanlarında da karakterler sürekli propagandaya maruz kalırlar, söylemlerine sansür uygulanır, takip edilirler ve yaşadıkları ortamı normalleştirmeye başlarlar. Her iki eserde de ezilen topluluklar, medya, gazete, dergi, televizyon gibi araçlara maruz bırakılıp düşünme yetilerini kaybederler.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında da aynı şekilde, Büyük Birader’in grubu, günümüz televizyonlarına benzeyen ve vatandaşların evlerine yerleştirilen tele-ekranlar ile vatandaşların hareketler, yüz ifadeleri ve söylemlerini gece gündüz izlemektedirler ve insanların bu aleti kapatma şansı da yoktur. Romanda totaliter rejimin geleceğini ve halkın karşılaşabileceği tehlikeleri göstermeyi amaçlamıştır. Winston işkence odasında O’Brien’in bu denli zulme rağmen insanların neden iktidarı desteklediği sorusuna cevap veremeyince, şu cevabı alır:

Parti, iktidarda olmayı, yalnızca kendi çıkarı için istiyor. Başkalarının iyiliği bizim umurumuzda değil, bizi ilgilendiren yalnızca iktidardır. Servet, lüks, uzun yaşamak ya da mutluluk değil, yalnızca iktidar, salt iktidar. Salt iktidarın ne demek olduğunu birazdan anlayacaksınız... Alman Nazilerinin ve Rus Komünistlerinin yöntemleri bizim yöntemlerimize çok yaklaştı, ama onlar kendi güdülerini tanımayı hiçbir zaman göze alamadılar... İktidar bir araç değil, bir amaçtır. Kimse devrimi korumak için diktatörlük kurmaz; diktatörlük kurmak için devrim yapar. Zulmün amacı zulümdür. İşkencenin amacı işkencedir. İktidarın amacı iktidardır. Şimdi anlamaya başladın mı beni? (Orwell, 2019: 284)

Bu durumda, halk ezildiğinin ve gözetlendiğinin farkında olsa da iktidara karşı gelmekte zorlanmakta ama direnişe geçmek konusunda pasif konumdadır.

Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca romanında filler sultanı karıncaları gözetim altında tutmak için teknolojik aletler ve propagandayı kullanır. Amaç, onların düşünmelerini engellemek ve oyalamaktır. Borazanlar ve propagandalar yolu ile filler sultanı karıncaları takip etmektedir: “Televizyonlar, radyolar, sinemalar, borazanlar bir sabah hep bir ağızdan: “Dünya yok, evren yok, bir tek sultan var, filler var” diyorlar, “karıncalar da durmadan hep bu sözleri kutsal sözler olaraktan ha babam yineliyorlardı” (Kemal, 1983: 183). Borazanlar ve ormanda yankılanan seslerle karıncalara durumlarının ne kadar iyi olduğu hüdhüd kuşu ve ulukepez aracılığı ile sık sık hatırlatılıyordu. Bu yüzden, filler sultanı “sömürü” kelimesini yasaklayarak yerine “özgürlük” kavramını koyar: “Dünyanın en özgür, eşitlik içinde yaşayan yaratıkları kim?” Karıncalar” (Kemal, 1983: 113).

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanındaki ve *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* eserindeki halkı diktatörce ezen yöneticilerin güçlerini ellerinde tutmak için uyguladıkları stratejileri aynıdır: toplulukları birbirine düşman etmek. Yaşar Kemal’in romanındaki Filler Sultanı için ilk adım karıncaları birbirine düşürmektir:

Muradım şu ki karıncalar içinde bana bağlı bir karıncalar soyu bulacaksın, o karıncalar bana öylesine bağlı olacaklar ki benim öl dediğim yerde ölecekler, kal dediğim yerde kalacaklar. Bir de öylesine öteki karıncalara düşman olacaklar ki, gözlerinin önünde tek mil karıncalar ulusunu ezsem, oh diyecekler. Bir de bize bağlı çok karınca bulacağız, her tür karıncadan. (Kemal, 1983: 39)

Böylece, karıncalar, kırmızı sakallı karınca ölüsü isteyen filler sultanına, sarı sakallı karıncaların sakallarını boyayıp ölülerini filler sultanına getirirler.

Aynı şekilde, Orwell’in eserinde, “gönüllü casusluk” halk arasında devlete asil görev olarak kabul edilir ve aile içindekiler bile düşünce suçlularını Düşünce Polisi’ne ihbar ederler. Düşünce suçu işleyenler hapsi atılır ve korkunç işkencelere maruz kalırlar. Özellikle, romanın büyük bir kısmını kaplayan “Nefret Haftası” etkinliği de halk arasındaki sevgisizliğe örnektir. İnsanlar birbirinden nefret ederek, hainleri yönetime şikâyet ederek ve başkalarının ölümüne sebep olarak hayatta kalmaya çalışırlar. Winston’ın komşusu ideoloji ve Büyük Birader’in sadık çalışanı Parsons, örneğin, kendi çocuklarının ihbarı üzerine düşünce suçu sebebiyle tutuklanır çünkü çocuklarının ifadesine göre uykusunda “Kahrolsun Büyük Birader!” diye bağırmıştır.

3. Karakterler

Distopik anlatılarda başkışiler, yazarın toplumsal eleştirisini somutlaştıran tipik prototiplerdir. Her iki eserde de işçi sınıfı aslında esas güç sahibidir ve devrimi başlatan onlardır. Okuyucuyu uyaran, halkı ayaklandırmak adına örgütlenen ve iktidara karşı çıkan birer cesur yüreklerdir. Yaşar Kemal’in romanındaki kırmızı sakallı topal karınca, direnişin ve umudun sembolü olan ve işçi sınıfından demirci bir karıncadır:

Romanda eserin başkışısı mesleği demircilik olan kırmızı sakallı topal karıncadır. Filler sultanının istilası üzerine karınca ülkesinden kaçarak uzun bir süre ülkesini bu durumdan kurtarmak için çareler arar. Distopik romanların başkışısı kurtuluş çareleri ararken kendi gibi sorunun farkında olan başkalarına da ihtiyaç duyar. Distopik romanlarda olduğu gibi bu romanda da ilk direnişten kısa bir zaman sonra kırmızı sakallı karıncaların bir kısmının kırmızı sakallı topal karıncanın direnişine katıldıkları görülmektedir. (Tekşan ve Demir, 2023: 1649)

Fillerin saldırısından sonra isyan eden kırmızı sakallı topal karıncanın fil sultanı ile konuşmasında okuyucuya şu mesaj aktarılır: “haklı azınlık, haksız çoğunluktan daha güçlüdür” (Kemal, 1983: 15). Var olan ve istenmeyen düzeni yıkacak bir felaket, savaş veya isyan romanların atmosferinde okuyucuyu rahatlatacak olaylardır. Bu şekilde okuyucuya huzur ve refah için değişimin şart olduğu aktarılır. Yaşar Kemal, *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* romanında, yıkımı anlatırken hem karamsar bir sahne yaratır hem de savaşın bazı özgürlüklerin başlangıcı olduğu vurgusu yapar. Romanın en yoğun bölümlerinden biri olan fillerin karıncalara açtığı savaş, distopya edebiyatının ne denli bir “uyarı edebiyatı” (Çiçek, 2018: 32) olarak da kabul edildiğini gösterir.

Aynı şekilde, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* distopyasında, Winston parti için çalışan bir memurdur. Benzer şekilde, Orwell distopik bir dünyada, sömürü ve totaliter rejimin tek kuruluşunu savaş olarak gördüğü mesajını Winston aracılığı ile verir. Sistemi değiştirebilecek gücün proleterlerde (işçi sınıfında) olduğunu düşünen Winston, geceleri sokakta onların arasında dolaşsa da kendi güçlerinin farkında olmadıklarını görüp umutsuzluğa kapılır. Düşüncelerini not defterine artık yazmaktan çekinmeyen Winston, okuyucu için hem başkaldırının romandaki sembolü hem de Orwell’in sesi olur: “Tekdüzen çağından, yalnızlık çağından, Büyük Birader çağından, çift düşün çağından selamlar... Düşüncesuçu ölümü gerektirmez: Düşüncesuçunun KENDİSİ ölümdür” (Orwell, 2019: 38). Yaşar Kemal’in alt metinde aktardığı sistemdeki aksaklıkları işçi sınıfının ve emekçilerin değiştirebileceği mesajı, Orwell’in distopyasında da belirgin bir şekilde gözlemlenir. Her iki romanda da okuyucu için başkaldırının sembolü ezilen bireylerdir.

İki distopik romanın ortak bir diğer noktası da hikâyelerin alegori ve ironi içermesidir. Distopya, alegoriye en uygun olan roman türü olarak kabul edildiğinden, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* ve *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* anlatılarında zaman ve mekân diğer kurmaca eserlerden farklıdır. Çoğu distopik romanda zaman gelecekte geçiyor gibi görünse de yazarlar, yaşadıkları zamana atıfta bulunurlar. Amaç şu anda olan ama fark edilmezse gelecekte daha kötü duruma gelebilecek sistemi eleştirmektir. Bir başka deyişle, okuyucu gelecekteki muhtemel felaketlere karşı uyarılır. Orwell ve Yaşar, mesajlarını distopik bir evrende yarattıkları yerler, karakterler, olaylar ve semboller aracılığıyla okuyucuya hikâye şeklinde aktarmışlardır. Bu bağlamda, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* ve *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* romanları sadece distopya örnekleri değil, aynı zamanda alegorik eserler olarak da kabul edilebilir. Distopik roman yazarları, yazar toplumsal sorunları ve sistemin yanlışlıklarını eleştirmek ve okuyucuyu aktif alıcılara dönüştürmek adına alegorik karakterler, hayali bir mekân ve düzensiz zaman dilimleri kullanır.

Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* distopyasında, bakanlıkların adı alegorik bir şekilde seçilmiştir: Sevgi Bakanlığı, Barış Bakanlığı, Varlık Bakanlığı ve Gerçek Bakanlığı gibi. Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca eserinde, karakterlerin hayvan olması alegorik bir seçimdir. Baskılanan, kontrol altına alınan ve ezilen halkın mücadelesini karıncalar üzerinden aktaran yazar, sömüren ve zulmeden tarafı temsilen fili seçer. Türk halk anlatılarının çoğunda karıncalar çalışkan ve üreten grupken filler iri yapılarından dolayı sömürücü olarak bilinir. Yaşar Kemal filleri ezen taraf karıncaları ezilen taraf olarak yansıtırken aynı zamanda güçsüzü ezen insanlardan da anlatıda sıklıkla bahsetmektedir:

O kadar ağır işler yükleyeceğiz ki onlara, düşünecek bir anlık bile zamanları olmayacak. Bu karıncalara hiçbir zaman başlarını bile kaşıyacak bir süre tanımayacağız. Hep iş, hep çalışma, hep açlık, hep yoksulluk, hep gelecek korkusu içinde olacaklar. Bu korkular onları kör, sağır, sersem, beyinlerini işlemez yapacak. İnsanfiller, insankarıncalara hep bunu yaparlar. (Kemal, 1983: 172)

Aynı bağlamda, etkiyi artırmak için, bir şeyin tersini söyleyerek alay etme sanatı olan ironi iki distopyada da vardır. Şüphelilere işkencelerin yapıldığı yer “Sevgi Bakanlığı”; savaşları takip eden “Barış Bakanlığı”; insanlara kıtlık olduğuna ve bu sebeple tasarruf yapmaya zorlayan “Varlık Bakanlığı” ve tüm haberlerin yönetimin isteği doğrultusunda değiştirildiği “Gerçek Bakanlığı” ironi sanatına örneklerdir.

Yaşar Kemal'in distopyası da sömürücülüğün ve emperyalizmin tehlikelerini alegorik bir anlatıda okuyucuya aktarılır. Anlatıcı, karıncaların gücünün filleri bile yenebileceğine inanır çünkü: “Bu dünyanın ortasındaki mavi elmas kayasını çıkartanlar, saray yapanlar, şu dağların altını yiyeceklerle, balla, buğday, çekirdek, çiçek özüyle dolduranlar isteseler, azıcık düşünseler, yürekli olsalar, neler neler yapmazlardı ki bu dünyada” (Kemal, 1983: 117). Romanın sonlarına doğru filler sultanına savaş açmaya hazırlanan kırmızı sakallı topal karıncaya başbuğ karınca kurulu düzeni bozamayacağını ve buna gücünün yetmeyeceğini şu şekilde anlatır:

Bu dünya oldu olalı kim görmüş karıncaların filleri yendiğini? ...Filler yönetecek, onların işleri bu, karıncalar çalışacak, filler yan gelip yatacak, en güzel yiyecekleri onlar yiyecek, en güzel giyitleri onlar giyecek, en görkemli saraylarda onlar oturacak... Karıncalarsa, işte böyle, halleri duman, yıl on iki ay çalışıp sonunda ellerindeki avuçlarındakini fillere verecek, kendileri de açlıktan kırılacaklar. (Kemal, 1983: 148)

Bu ironik anlatıda, yazar, okuyucunun eleştirel bir bakış açısı ile durumu değerlendirmelerini beklerken, despot iktidarın halkı ezerek güç sahibi olmaya devam edeceğini hatırlatır.

Kemal'in distopyasında, örneğin, zaman belirsizdir ve karıncaların güzel günleri geriye dönüş tekniği ile hatırlatılır. Mekân olarak Kemal, ormanı seçerek bağımsız bir yerde mevcut düzeni eleştirmiştir. Filler Sultanı ve ordusunun istilasından önce cennet gibi bir mekânda yaşayan karıncaların istiladan sonra nasıl bir cehenneme maruz kaldıklarını tasvir eden yazar gelecekte olabilecek felaketlere atıfta bulunur. Mevcut düzen eleştirisi, geleceğin geçmiş ve şimdiden beslendiği, hayali olarak tasarlanan ütopya ve distopyaların aslında yaşanmış bir gerçeklikten hareketle oluştuğu temaları Kemal ve Orwell'in distopyalarında öne çıkarılmıştır.

Aynı şekilde, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* distopyasında halk var olmayan bir mekânda (Okyanusya) yaşamaktadırlar ve zaman belirtilmemiştir. Başkenti olmayan Okyanusya aslında İngiltere'nin kendisidir: “*Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* bir yönüyle 1939’da başlayan savaş sırasında Britanya’da yaşayan herhangi birine tanıdık gelen bir dünya hakkındaydı. İstihkaktaki düşük, iğrenç yemekler, bazen bulunamayan ve hakikiliği daima şüpheli olan içecek, kitap ortaya çıktığında bunlar hala bizimleydi” (Kumar, 2006: 467).

George Orwell’in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* ve Yaşar Kemal’in *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* distopyalarının sonu farklıdır. George Orwell İngiltere’nin içinde bulunduğu durumunun önemiyetini göstermek ve okuyucuları gerçekleştirme ihtimali daha yüksek olan hegemonya düzenine karşı tedbirli olmaları konusunda uyarmak adına romanın sonunda Winston’ı mağlup gösterir. Yaşar Kemal’in romanı ise, karıncaların zaferi ile biter çünkü romanda haklının azınlık olsa da çoğunluktan daha güçlü olduğu vurgusu bulunmaktadır.

Sonuç

İnsanoğlu asırlardır hem gerçek hayatta hem de kurguda yitirdiği cennetinin arayışındadır. Thomas More’un *Utopia* eseri ile başlayan “ütopya” geleneği ne yazık ki gelişen teknoloji, makineleşme, dünya savaşları, ekonomik çalkantılar ve sosyo-politik dönüşümler sonucu yerini distopik gerçekliğe bırakmıştır. “Anti-ütopya”, “karşıt ütopya” veya “kara ütopya” olarak da tanımlanan distopyaların çıkış noktası da ütopyalarla aynıdır: ideal topluma ulaşmak. Ancak, distopya yazarları bunu karamsar bir dünya çizerek eleştirel bir düzlemde yapmışlardır. Farklı kültürleri ve toplumları yansıtsalar da tüm distopyaların amacı okuyucuyu gelecek tehlikelere karşı uyarmak ve aydınlatmaktır. Distopya, ütopyanın 20. yüzyılda yaşanan olumsuz olaylarla fark edilen karanlık tarafıdır. Ütopya olumlu ideal toplum düzenini ortaya koyarken, distopyada en kusursuz olumsuz senaryo kurgusu olarak ortaya çıkar. Bu sınıflama okuyucunun bakış açısına göre değişiklik arz etmektedir. Her kültürün, inancın ve insanın düşünce sistemine göre ütopyası/distopyası farklılık arz eder. Bu noktada ütopya ve distopya arasındaki ayrımı insan belirler. Bu yüzden göreceli olarak her ütopya içinde bir distopya barındırır. George Orwell’in ütopya tarihindeki en önemli eseri *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, sosyalist bir yönetimin totaliter ideolojisi altında ezilen pasif ve sorgulamayan Okyanusya halkının hikâyesidir. Kâbus gibi bir dünya çizen Orwell’in eleştirisinin amacı insanların eşit, özgür ve mutlu olabileceği adil düzen ve ideal topluma gönderme yapmaktır.

Bu çalışmada yer alan George Orwell’in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* ve Yaşar Kemal’in *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* eserleri de bu bağlamda, ortak unsurlar barındırır. Orwell ve Kemal, totaliter rejimi, emperyalizmi ve baskıcı siyasal sistemleri eleştirmek ve yaşadıkları toplumları olası tehlikelere karşı uyarmak adına ideal toplum hayallerini ironik bir şekilde ele almışlardır. Yarattıkları distopyalarda parti yöneticileri ideolojileri doğrultusunda halkı ezer, propaganda ve kitle iletişim araçları ile gazetler, bireylerin dillerini, tarihlerini, değerlerini ve benliklerini yok eder, insanları tüm sevgi gibi duygulardan arındırarak birbirine düşman eder, kendi ideolojilerine uygun şekilde eğitir ve asimilasyon hedeflerine gelişen teknoloji sayesinde ulaşırlar. Zaman ve mekân açısından hayali hikâyeler sunan *Bin*

Dokuz Yüz Seksen Dört ve Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca romanlarının amacı toplumu mevcut düzenin nasıl değişebileceğini ve kötüye dönüşebileceğini göstermektir. Distopya, cehennem, kâbus veya kara ütopya olarak adlandırılrsa da dünya edebiyatlarında, Orwell ve Kemal gibi toplumu aydınlatmayı görev edinmiş yazarlar, karanlık gerçeklerin daha aydınlık geleceklere dönüşebileceği umudunu okuyucularına her daim vermişlerdir.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale, orijinal veriler temelinde hazırlanmış özgün bir araştırma makalesidir. Daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olup başka bir yere yayımlanmak üzere gönderilmemiştir. Yazarlar, araştırma sürecinde etik ilkelere ve kurallara uymuşlardır.

Yazarların katkı düzeyleri: Tek yazarlı çalışmadır.

Etik komite onayı: Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Finansal destek: Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Çıkar çatışması: Bu çalışma ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and publication ethics statement: This article constitutes an original research paper based on original data. It has neither been published previously nor submitted for publication elsewhere. The authors adhered to ethical principles and rules throughout the research process.

Authors' contributions: Study is written by one author.

Ethics committee approval: Ethical committee approval is not required for this study.

Financial support: No financial support was obtained for this research.

Conflict of interest: There are no potential conflicts of interest related to this study.

Kaynakça

- Ağkaya, O. (2016). Ütopya ve distopya: *Siyasetin edebiyat üzerindeki etkisi*. MCBÜ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi), 14(4), 23-48.
- Akatlı, F. (1995). Ütopyanın çevresinde. *Varlık*, 1051, 22-23.
- Akkoyun, T. (2016). *Ütopya/distopya*. Kurgu Kültür Merkezi.
- Bezel, N. (1984). *Yeryüzü cennetleri*. Say.
- Bloom, H. (2007). *Bloom's modern critical views: George Orwell*. Chelsea House Publishers.
- Bounds, P. (2009). *Orwell and Marxism: The political and cultural thinking of George Orwell*. I. B. Tauris & Co Ltd.
- Cengiz, S. (2015). Bilge Karasu'dan distopik bir modernizm eleştirisi: *Gece*. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 49-54.
- Cioran, E. M. (2017). *Tarih ve ütopya*. (H. Bayrı, Çev.) Metis.
- Claeys, G. (2017). *Ütopya edebiyatı*. İş Bankası.
- Çetin, H. (2002). Totalitarizm: İdeolojik kökenleri ve toplumsal inşa araçları. *Cumhuriyet Üniversitesi SBD*, 26, 15-43.
- Çiçek, M. (2018). Zaman/sız. G. Ülger (Ed.), *Distopya hayal ile gerçek arasında* içinde (s.31-48) Aya.

- Çiftlikçi, R. (1993). *Yaşar Kemal yazar-eser-üslup* [Yayımlanmamış doktora tezi] İnönü Üniversitesi.
- Çoban, B. (2016). Gözün iktidarı üzerine. B. Çoban ve Z. Özarslan (Eds.) *Panoptikon: Gözün iktidarı* içinde. Su.
- Düzgün, V. (2011). *Aldous Huxley'in ütopya dünyası: Cesur Yeni Dünya ve Ada* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Friedrich, C. J. ve Zbigniew K. B. (1965). *Totalitarian dictatorship and autocracy*. Harvard University.
- Gök, F. (1999). 75 yılda insan yetiştirme eğitim ve devlet. *75 Yılda Eğitim Dergisi*, 1-8.
- Kemal, Y. (1983). *Filler sultanı ile kırmızı sakallı topal karınca*. Toros Yayınları.
- Kumar, K. (2005). *Ütopyacılık* (A. Somel, Çev.) İmge.
- Kumar, K. (2006). *Modern zamanlarda ütopya ve karşı ütopya* (A. Galip, Çev.) Kaledon Yayıncılık.
- Küçükcoşkun, Y. (2006). *1980-2005 dönemi Türk Edebiyatı'nda ütopyik romanlar ve ütopyanın kurgusu* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nowotny, H. (1984). Science and utopia: On the social ordering of the future. *Nineteen-Eighty Four: Science between utopia and dystopia (Sociology of the Sciences: A Yearbook: Vol III)* Reidel.
- Orwell, G. (2019). *1984*. (C. Üster, Çev.) Can.
- Tekşan, M. (2021). *Roman teknikleri*. Paradigma Akademi.
- Tekşan, M. ve Demir, İ. (2023). Distopik ilk Türk romanı: Yaşar Kemal'in *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca*. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 12(4), 1644-1659.
- Theis, M.E. (2009). *Mothers and masters contemporary utopian and dystopian literature*. Peter Lang.
- Turner, J. A. (2004). Resistance and discipline: a Foucauldian reading of George Orwell's *1984*. *Social and Cultural Geography*, 5(1), 129-149.
- Türkeş, A. Ö. (2005). Önce hayaller ölür. *Milliyet Sanat*, 550, 86-87.
- Urgan, M. (1984). *Edebiyatta ütopya kavramı ve Thomas More*. Adam.
- Ülger, G. (2018). *Distopya hayal ile gerçek arasında*. Aya.
- Wadhams, S. (1984). *Remembering Orwell*. Penguin.
- Ziyalan, M. (1993). Ütopya ötesi: Hipertekst, *Varlık*, 1028.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).